

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA FILOZOFIE

Relační soudy v logice s návazností na ontologii

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Autor: Jan Hanáček

Vedoucí práce: Mgr. Karel Šebela, Ph.D.

Olomouc 2014

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Relační soudy v logice s návazností na ontologii“ vypracoval samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedl jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne

Podpis

Poděkování

Rád bych tímto poděkoval Mgr. Karlu Šebelovi, Ph.D. za cenné připomínky, čas, který mi věnoval a čas, který mi hodlal věnovat a který jsem nevyužil.

ABSTRAKT

Tato práce se zabývá otázkou ontologického statusu relací na pozadí logiky aristotelské tradice a logiky formální. Nabízí přehled základních prvků obou nauk a hledá jejich metafyzické předpoklady. Také analyzuje diskuzi mezi Stanislavem Sousedíkem a Pavlem Maternou uveřejněnou v časopise Studia Neoaristotelica, která se současným pojetím relací v těchto druzích logiky zabývá.

KLÍČOVÁ SLOVA

relace, metafyzika, ontologie, aristotelská logika, Aristotelés, formální logika, Gottlob Frege, analytická filozofie, Stanislav Sousedík, Pavel Materna,

ABSTRACT

This thesis is considering question of ontological state of relations on the background of aristotelian logic and formal logic. It gives summary of the fundamental arguments of these theories and it's metaphysical premises. Also it contains an analysis of discussion between Stanislav Sousedík and Pavel Materna about contemporary reception of relations in these kinds of logical systems.

KEYWORDS

relation, metaphysics, ontology, aristotelian logic, Aristotle, formal logic, Gottlob Frege, analytic philosophy, Stanislav Sousedík, Pavel Materna,

OBSAH

1) ÚVOD	6
2) STRUKTURA PRÁCE	11
3) ÚVOD DO ARISTOTELSKÉ A FREGEOVSKÉ TEORIE RELACÍ	13
3.1) Aristotelská ontologie vztahů a její odraz v logice	14
3.2) G. Frege a jeho teorie relací ve formální logice	18
4) ANALÝZA ČLÁNKU „G. FREGE A ARISTOTELSKÁ ONTOLOGIE VZTAHŮ“	22
4.1) Sousedíkova kritika Fregeho logiky	23
4.2) Odpověď Pavla Materny na kritiku	30
5) ONTOLOGICKÝ STATUS RELACÍ A METAFYZICKÉ PŘEDPOKLADY OBOU TEORIÍ	33
5.1) Aristotelská metafyzika a terminologie S. Sousedíka	34
5.2) Logické univerzum G. Fregeho a terminologie P. Materny	40
6) ZÁVĚR	43
7) POUŽITÁ LITERATURA	46

1) ÚVOD

Relace, neboli vztah¹, je v běžném jazyce hojně užívaný pojem. Jeho použití většinou hovořících nečiní žádný problém a chápou jej bez jakýchkoliv nesnází. Dá se říci, že v běžné konverzaci pojem „vztah“ aplikujeme jaksi intuitivně, neboť jsme si na základě naší racionality a zkušenosti se světem vytvořili představu o tom, co ta či ona relace vlastně je. Relace, tak jak je chápána současným akademickým slovníkem, je vzájemný vztah či poměr nejen reálných entit, ale i množin (tříd) všech uspořádaných n-tic prvků vázaných daným vztahem.² Ve chvíli, kdy chceme poukázat na provázanost dvou či více entit, o nichž vedeme rozhovor, použijeme pojem vztahu v běžné řeči bez zaváhání a třeba i vágně, či jinak nepřesně.

Důkazem toho, jak bezproblémové jsou v běžné řeči operace s takovýmto pojmem, může být například to, že výraz „vztah“ bez potíží používáme i ve smyslu obecnějším. Když například řekneme, že „*Profesor Štěpán má k logice kladný vztah.*“, vyjadřujeme přece jenom cosi jiného, než když uvažujeme o relacích typu „*Kov je těžší než vzduch.*“, ve kterých provádíme porovnávání specifických atributů předmětů. Relaci, zdá se, běžně užíváme v jakémkoliv případě, kdy srovnáváme objekty a samotný pojem nám dovoluje hovořit o předmětech, i když je jedno, jestli tyto objekty mezi sebou nějakou relaci reálně mají, či ji teprve nabudou.

S tím souvisí i fakt, že v mnohém případě, kdy hovoříme o nějakém vztahu, máme na mysli spíše metaforu, neboť i podobnost je svým způsobem specifický druh relace. Zde se vyjadřujeme o nějaké podobnosti, kterou povětšinou pouze nejistě předpokládáme. Tak je tomu nejen v běžném jazyku, ale třeba i v literatuře, kde se expresivita a jistota nepokládá za tak důležitý

¹ Stejně jako má základní literatura k této práci, ani já nehodlám rozlišovat mezi relací a vztahem. Chápu je synonymně.

² I dle akademického slovníku je jistá diference mezi „relací“ v běžném smyslu a ve smyslu matematické logiky.
PETRÁČKOVÁ, Věra, KRAUS, Jiří, a kol. *Akademický slovník cizích slov*. Str. 656. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Akademie věd ČR. 1998. ISBN 80-200-0607-9

parametr jako v případě logiky a filozofie jazyka.³

To je jen několik málo případů, které dokazují používání pojmu, který mluvčí povětšinou považují za dostatečně srozumitelný. Intuice našeho rozumu nám nabídne jistou dávku pochopení, když mluvíme o nějakém vztahu, a s tímto předpokladem se nám povětšinou úspěšně daří vysvětlovat situace nebo aplikovat jednoduché soudy v našem životě. Jistá zamlženost nevědeckého jazyka nám zde nevadí do té doby, dokud nám umožňuje efektivně se rozhodovat.

Ve chvíli, kdy se bavíme o vztazích v akademickém rámci, je situace obtížnější. Pro praxi analytické filozofie je třeba přesně status relací určit. Jeden jistý postup, jak je možné k takovému určení dojít, se bude snažit ukázat i tato práce. Totiž, bude brát zřetel k ontologii takových vztahů. Když se začneme zabírat ontologií založenou na logice, vyvstává otázka, jaký vztah vlastně mezi těmito dvěma disciplínami vlastně je. Vždyť to, jak uvažujeme a konstruujeme soudy, je důsledkem našeho rozumu, a to je cosi odlišného od toho, jak věci ve skutečnosti jsou, neboť to je důsledek reálného světa.⁴ Pro naši práci či jakoukoliv logickou analýzu je však nutné předpokládat, že mezi logikou a světem existuje jakási vazba. Vždyť k čemu by nám logický systém (jazyk), který nereflektuje zákonitosti přírody, byl?⁵ Je však třeba poukázat na to, že jistý kontrast mezi těmito dvěma instancemi existuje. Svět není tvořen dokonalými a stálými entitami a logika (alespoň ta, kterou se zabývá tato práce) ke svému fungování potřebuje některá abstrakta, která bychom v přírodě hledali marně.

Stejně tak můžeme uvažovat u běžného jazyka. Je náš jazyk, jak jej běžně pojímáme, skutečně obrazem světa a dá se k němu vzhlížet jako k prostředku k porovnání toho, co je v logice intuitivní a co naopak ne, jak to dělá Stanislav Sousedík? V reakci na to si problému všímá i Pavel Materna: „*Logická*

³ Tak to alespoň vyplývá z článku Dedre Gentnerové pojednávajícím o podobnosti „Are scientific analogies metaphors?“

GENTNER, Dedre. Are scientific analogies metaphors?. In: MIAL, David S. *Metaphor: Problem and Perspectives*. 1. vyd. Brighton: Harvester, 1982, s. 106-132. ISBN 978-0710800336.

⁴ O vztahu ontologie a epistemologie, tedy o tom, jak věci reálně jsou, a o tom, jak se jeví, zde raději nebudeme přímo pojednávat.

⁵ Pravda je, že současná analytická filozofie se touto, dle mého mimořádně důležitou otázkou příliš nezaobírá. I my musíme pro naše účely předpokládat, že existuje silná a definovatelná vazba mezi jazykem a světem.

*struktura nemůže být obecně totožná s gramatickou strukturou.*⁶ I tady existuje jistá dichotomie mezi tím, jak o realitě obecně hovoříme, a mezi tím, co vyjadřujeme v logice.

Logika (potažmo i jazyk) a ontologie jsou dvě sféry, které musíme v tomto textu propojit. Musíme se na toto téma dívat tak, že logika je produktem úvah o reálném světě a naopak ontologie je aplikací takovéto logiky. Naším úkolem je, s přihlédnutím k předchozím tezím, vyvodit s logikou korespondující teorii toho, co vůbec je „relace“ a jaký je její ontologický status. Zdálo by se, že správný postup by byl následovný: Z jazyka a jeho logické analýzy vzejde teorie vztahů, která nám dovolí popsat svět. Tu nám zpětně posvětlí následující aplikace této teorie zpátky ke zdroji jejího vzniku, k jazyku a logice. Jenže naše situace není ani zdaleka tak ideální.

Chceme-li konstruovat nějakou logiku a na ní položenou sémantiku, musíme mít na mysli, že v takovém případě již nutně uvažujeme v rámci nějakých ontologických předpokladů: *„Od konce devatenáctého století je tu velký vzestup logiky moderní, jejíž rozvoj byl spojen právě se vznikem analytické filosofie. Analytičtí filosofové si ovšem v průběhu dvacátého století uvědomovali, že logická sémantika předpokládá nějaké ontologické pozice. Vždyť různé typy výrazů se různým způsobem vztahují ke skutečnosti – a není lhostejné, jak logik tyto souvislosti pojímá.“*⁷ Ani u nejzákladnějších premis logiku nelze oddělit od ontologie.

Zdálo by se, že za sto let analytických tendencí filozofie již dospěla k jednoznačné a všeobecně přijímané teorii relací. V rámci scholastického myšlení, během jedenáctého až patnáctého století, byly sice vytvořeny propracované logicko-ontologické teorie vztahů a mnohé z těchto nauk ještě nejsou dostatečně historicky zmapovány⁸, ale to není tématem této práce. Je

⁶ MATERNA, Pavel. Diskuse: Ontologie vztahů. *Studia Neoaristotelica: Časopis pro aristotelsky orientovanou křesťanskou filosofii*. 2005, roč. 2, č. 1, s. 128. ISSN 1214-8407

⁷ PEROUTKA, David. *Aristotelská nauka o potencích*. Str. 26. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Filosofia, 2010. ISBN 978-80-7007-330-8.

⁸ O historické neprobádanosti hovoří Sousedík především v kontextu tzv. druhé scholastiky, ale to samé lze říci i o jiných středověkých naukách.

SOUSEDÍK, Stanislav. G. Frege a aristotelská ontologie vztahů. *Studia Neoaristotelica: Časopis pro aristotelsky orientovanou křesťanskou filosofii*. 2004, roč. 1, č. 1, s. 70, ISSN 1214-8407

tomu tak ze dvou důvodů: Za prvé, je složité takovéto nauky důkladněji koncipovat se zřetelem na požadavky moderní analytické filozofie, a za druhé, tyto nauky mnohdy zkoumají relace z hlediska logiky scholastické, která se výrazně liší od obou oborů zájmu, kterým se nyní budeme věnovat.

Zatímco tedy moderní logika disponuje poměrně dobře probádanými teoriemi relací a toto pole bylo již mnohokrát popsáno a diskutováno, o průnicích těchto nauk do „světa“ ontologie se dodnes vede velmi živá diskuse, dokonce i v našem malém českém prostředí. Důkazem toho budiž článek právě Stanislava Sousedíka z časopisu *Studia Neoaristotelica* s názvem *G. Frege a aristotelská ontologie vztahů*,⁹ ve kterém se autor snaží poukázat na problematické prvky moderní teorie relací a to právě se zřetelem k ontologickým důsledkům takovéto nauky.

Provádí zde analýzu některých základních myšlenek a následně podává argumenty pro odmítnutí současné teorie jak z důvodu neintuitivního charakteru samotné nauky, tak i z důvodu velmi obtížné zpětné aplikace na naše možnosti poznání vnějšího světa, o kterém pomocí relačních soudů vypovídáme. Odmítnutou teorii založenou na díle Gottloba Fregeho konfrontoval s ontologií vztahů, kterou ve svém díle popisuje Aristotelés a propracovává následující tradice. Tak se pokusil obhájit názor, že teorie prvně jmenovaného myslitele je oproti té aristotelské minimálně neintuitivní, neboť bere každý relační soud jako konstrukt dvou složek: subjektů, o nichž se soud vypovídá, a samotného pojmu vztahu. Tento pojem vztahu je však sám o sobě neúplný a nic nevypovídající.

Sousedík se snaží nabádat k intuitivnější práci s relacemi a všechny takovéto soudy převádět na subjekt – predikátovou formu, která podle něj více odpovídá tomu, jak relace chápe náš rozum, popisuje náš jazyk a v posledku, jak se ve světě reálně vyskytují. Jak sám později, možná trochu rezignovaně, píše: „*Nesnažím se totiž útočit na moderní logiku. Pokouším se pouze zbavit ji jednoho – podle mého mínění pravděpodobně jen domnělého ontologického závazku.*“¹⁰ Je tomu totiž tak, že si moderní logika, která se stala základem

⁹ SOUSEDÍK, Stanislav. G. Frege a aristotelská ontologie vztahů. *Studia Neoaristotelica: Časopis pro aristotelsky orientovanou křesťanskou filosofii*. 2004, roč. 1, č. 1, s. 70, ISSN 1214-8407

¹⁰ SOUSEDÍK, Stanislav. Diskuse: Ontologie vztahů. *Studia Neoaristotelica: Časopis pro aristotelsky*

každé soudobé seriózní přírodní vědy, uzmula privilegium formovat náš pohled na ontologii. Tudíž ontologie je formulována na základě logiky a ne naopak, tvrdí Sousedík.

Jeho článek, třebaže krátký, vyvolal v analytických kruzích požadovanou odezvu a následně i diskusi a odpověď ze strany Pavla Materny, odborníka na formální logiku a profesora na Masarykově univerzitě v Brně. Celý dialog vyústil v sérii krátkých článků, které byly následujícího roku vydány s Maternovým doslovem, shrnutím a komentářem. Vše bylo otištěno na stránkách stejného časopisu.¹¹ V této odpovědi Materna především poukazuje na fakt, že: „*Fregova, tj. prakticky soudobá teorie vztahů odpovídá naší intuici lépe, než („binární“) redukce tvrzení o binárních vztazích na subjekt – predikátovou strukturu.*“¹² A podává krátkou, ale údernou obhajobu moderního přístupu.

Faktem zůstává, že v závěrečném shrnutí, které sepsal právě Materna, jsou zprvu zjevně protichůdné názory obou diskutujících postaveny do jiného světla. V tomto krátkém doslovu jsou navržena možná řešení sporu a podány důkazy, které poukazují k tomu, že oba přístupy k problematice relačních soudů a jejich ontologie mají mnoho shodných prvků a momentů, které dávají vyvstat racionální a přijatelné ontologii relací.

orientovanou křesťanskou filosofií. 2005, roč. 2, č. 1, s. 133. ISSN 1214-8407

¹¹ Ve skutečnosti se jedná o sumu tří článků, které zmíněnou diskusi sledují. Dva z nich jsou dílem P. Materny a jedna z reakcí pochází od S. Sousedíka. Pro přehlednější evidenci nebudu v textu práce zmiňovat názvy článků jednotlivě, ale jako soubor. Vždy se odkážu na příslušnou stranu, která citovanou formuli obsahuje a uvedu jméno autora textu. Odděleně pak samozřejmě články uvedu v seznamu zdrojů.

MATERNA, Pavel., SOUSEDÍK, Stanislav. Diskuse: Ontologie vztahů. *Studia Neoaristotelica: Časopis pro aristotelsky orientovanou křesťanskou filosofií.* 2005, roč. 2, č. 1, s. 126-136. ISSN 1214-8407

¹² Binární, matematickou strukturu považuje Sousedík za hlavní výsledek jím navrhované teorie relací. MATERNA, Pavel., Diskuse: Ontologie vztahů. *Studia Neoaristotelica: Časopis pro aristotelsky orientovanou křesťanskou filosofií.* 2005, roč. 2, č. 1, s. 126. ISSN 1214-8407

2) STRUKTURA PRÁCE

Má práce si jmenovanou čtveřici článků bude brát jako svůj primární předmět. Její tendencí je, s užitím historických znalostí, sekundární literatury a současného stavu poznání v tomto oboru zmapovat samotné argumenty, kterými jednotliví účastníci podkládají svá přesvědčení. Nejprve se ale pokusím uvést čtenáře do problematiky jmenovaného článku pomocí krátké exkurze do aristotelské a Fregeho logiky. Na tomto místě se nebudu snažit o co nejobecnější pohled na tyto logické systémy a jistě některé důležité prvky vynechám. Naopak mým principem bude zaměřit se co možná nejúžeji na okruh tezí souvisejících s relacemi a jejich implikací v ontologických teoriích. Tato deskriptivní část nám, pomocí komparace obou nauk, vytvoří základní náčrt či ideovou formu, se kterou bude dále porovnáváno a argumentováno.

Pak přikročím k materiálu poskytnutém samotnými články. Ani zde nebude mým úkolem vytvořit všeobsažnou analýzu problému, ale spíše se zaměřím na dílčí prvky dialogu. Pokusím se nastínit a objasnit, dle mého soudu, nejdůležitější a přitom nejkontroverznější argumenty. Přitom se pokusím dokázat několik tezí, které, dle mého názoru, z kontextu samotného dialogu vyplývají a které jsou pro jeho pochopení klíčové. To i přesto, že nejsou nikde v samotném textu článků explicitně vyjádřeny.

- 1) Struktura argumentů obou autorů dokazuje, že se neshodují nejen v interpretaci samotných relací a jejich ontologie, ale pohybují se každý v naprosto jiném univerzu. Toto univerzum se přitom liší nejen základními ontologickými předpoklady pro postulování jakékoliv logiky, ale liší se též užitou terminologií.
- 2) Články se nevěnují tématu ontologického statusu relací, jak by se na první pohled mohlo zdát, ale vyjadřují se k tomu, jak nakládat s univerzem, ve kterém jsou již vztahy přítomny. To je dáno tím, že autoři článků operují s již existujícími ontologickými předpoklady. Hovoří spíše o tom, jak o relacích vypovídat, a především, jak dokázat, zda-li je ta či ona relace v takovém univerzu přítomna.

- 3) Sousedíkův příspěvek do diskuze ukazuje jistou dávku nejednoznačnosti toho, co považuje za hlavní cíl svého snažení. V prvním článku hovoří o tom, že je třeba nahradit neintuitivní formální logiku logikou aristotelské tradice, která více odpovídá tomu, jak relační soudy běžně chápeme, ale ve svém dalším příspěvku již takový důsledek nepředpokládá. Místo toho se snaží ukázat, že rozsahu pojmu „relace“ nemůžeme dosáhnout logickou analýzou, jak to předpokládá Frege, ale spíše empirickou cestou.

V poslední části textu se pak pokusím zrekonstruovat postoje obou autorů. Ukáži, že Sousedík i Materna se pohybují v univerzech, která jsou ontologicky i logicky značně odlišná. A to jak v předpokladech, tak v důsledcích. To má také za následek, že ontologie vztahů, tak jak jí rozumí jeden z nich, není kompatibilní s ontologií toho druhého. Pokusím se nastínit i hlavní terminologické rozpory mezi oběma autory.

Ze Sousedíkovy strany se jedná, jak již bylo řečeno, o pokus kritické revize prakticky soudobé teorie relací, ke které se dnes hlásí většina analytických filozofů. Je mou nadějí, že díky tomuto faktu bude práce vykazovat předpoklady k tomu, aby mohla být brána jako legitimní rozbor skutečně současné problematiky. Bude se snažit shrnovat současné trendy a pokroky v oblasti ontologických důsledků logických koncepcí a nakonec ukáže, že ačkoliv je formální logika Gottloba Fregeho od té klasické velmi vzdálena, oba proudy se mohou v jisté formě navzájem doplňovat a jejich vzájemné prolínání nepovede k omylům, ale k obohacení našich moderních přístupů k logice.

3) ÚVOD DO ARISTOTELSKÉ A FREGEOVSKÉ TEORIE RELACÍ

Něž budeme schopni přistoupit k analýze projednávaného článku, bude třeba podstoupit krátkou exkurzi do dvou teorií, které s naším problémem úzce souvisí. Diskuze mezi Sousedíkem a Maternou se totiž dá s jistým zjednodušením označit za disputaci právě mezi aristotelovskou (či soudobou tomistickou) naukou o relacích a tou, kterou v druhé polovině devatenáctého století formulovat Gottlob Frege. Bez přiblížení některých prvků těchto nauk nebudeme schopni dále reagovat.¹³

¹³ Jistě se najde mnoho jiných teorií zabírajících se relacemi, relačními soudy a ontologickým statusem relací, ale zde se pokusím jen krátce rozebrat tyto dvě, neboť se dají považovat za základní kameny nejen rozebíraného článku, ale též i ostatních teorií relací, které se objevily v 20. století.

3.1) Aristotelská ontologie vztahů a její odraz v logice

Aristotelova myšlenková konstrukce zabývající se relacemi je přítomna v jistém smyslu v celém jeho díle věnujícímu se přírodovědě a metafyzice. Bohužel ne vždy je to dostatečně patrné což může být dáno třeba jen tím, že se autor tomuto tématu nechtěl důkladněji věnovat, nebo jej zkrátka považoval za triviální či vyřešené. Nejdůležitějšími částmi textu, pojednávajícími o vztazích mezi jednotlivinami, jsou bezpochyby sedmá kapitola logického spisu Kategorie, která se řadí jako první kniha Organonu, a 15. kapitola páté knihy Metafyziky. Z těch také budou naše následující úvahy vycházet. Aristotelés zde samotné relace ještě relacemi nenazývá, ale jednoduše vypovídá o věcech, které mají k sobě nějakou vztaženost (pros ti).¹⁴

Tyto věci, stejně jako všechny věci, mají základ ve své substanci, která je ontologicky podmiňuje. Ta je tvořena látkou a formou věci a všechny soudy, které můžeme o nějaké věci vypovídat, se vztahují vždy k této substanci. Ta činí věc tím, čím je, a pokud hovoříme o definici nějaké věci, vztahuje se tato definice také pouze k substanci, protože všechny ostatní vlastnosti jsou nahodilé, tj. jsou pouze akcidenty: „...o podstatě se mluví ve dvojitým smyslu, jednou jako o posledním podmětu, jenž se již nevypovídá o jiném a jenž je o sobě jsoucí jednotlivinou a odloučený, a za druhé je podstatou podoba a tvar každé věci.“¹⁵ Již zde je patrné, jak blízko má u Aristotela ontologie k logice. Substance je to, co udává existenci té které věci a jako jediná existuje ve vlastním smyslu, a zároveň je to entita, která udává formu a ve smyslu sémantickém i pojmenování věci.

Relace je jedním z akcidentů připisovaný jednotlivinám, které jsou k sobě v nějakém vztahu či poměru. Je jedno, jestli jde o vztah mezi vícero věcmi, nebo jen dvěma, kategorie vztaženosti je zde užívána univerzálně v každém případě, kdy vzniká vztah mezi jednotlivinami. „Vztažným je tedy všechno, co o sobě je v poměru k druhým věcem, anebo je nějak vzhledem k něčemu

¹⁴ Samotný pojem „relace“ byl konstituován až později. Vychází z latinského *relatio*.

¹⁵ ARISTOTELÉS. *Metafyzika, Kniha pátá (delta)*. Str. 132. 3. vydání. Praha: Nakladatelství Rezek. 2008. ISBN 80-86027-27-9

*jinému.*¹⁶. Protože vztah vždy vypovídá o nějakém existujícím předmětu či předmětech, je ontologicky závislý právě na tomto předmětu. Povšimněme si velmi důležitého faktu, že ostatní kategorie kromě substance, kvality a kvantity jsou v posledku od relace odvoditelné. Sám Aristotelés hovoří o tom, že různé druhy stavů a dispozic mezi věcmi jsou též v jistém smyslu redukovatelné na relační soudy.¹⁷ Například časové i místní určení, jakožto další z kategorií, jsou v jistém smyslu druhem relace. V prvním případě se jedná o vztaženost k plynoucímu a vnímanému času, v druhém k pojmu prostoru. Stejně tak činnost či trpnost (další z kategorií) jsou v jistém smyslu projevem relací a to jak k jiným předmětům, tak i k prostoru a času.

Ke každému jsoucnu přináleží suma akcidentů, ontologicky reálných entit závislých na substanci, které toto jsoucno modifikují. Podle tradice můžeme hovořit o akcidentech dvojího typu: O absolutních, tedy těch, které přináleží jen jedné entitě (kvalita, poloha), a relativních, které vytvářejí vztahy mezi vícero jsoucnými. Relace jsou akcidenty druhého typu, neboť jakoukoliv relaci nemá nositel sám o sobě, ale vždy ve vztahu k něčemu. Ontologicky však přináleží právě jedné věci a to ještě přesněji substanci oné věci.¹⁸

Pro nás důležitou poznámkou o některých vztažných věcech (nebo snad ještě lépe: některých relačních soudech) je určitá logická forma soudu o těchto věcech, která nám může i z jednoduché relace přinést jisté, již v původním soudu obsažené informace. Například, když máme relaci mezi dvěma předměty A a B, přičemž mají stejnou velikost, je taková relace oboustranná, tedy dovoluje nám oba prvky soudu zaměnit mezi sebou. Taková relace se nazývá relací symetrickou a je vyjádřena stejným způsobem. Tedy: „*A je stejně velké jako B*“ je to samé, jako „*B je stejně velké jako A*“. Druhý soud je takto platný a priori.

¹⁶ ARISTOTELÉS. *Kategorie*, 7.kapitola. Str. 43. 1.vydání. Praha: Nakladatelství Československé Akademie Věd. 1958. překlad A. Kříž. 56/I-9

¹⁷ K tomu je ovšem třeba dodat, že tak hovoří jen v sedmé kapitole Kategorii. V té další již stav a dispozici řadí jako druh kategorie kvality. V našem výkladu však toto nijak nevadí.

¹⁸ Jonathan Barnes propaguje výmluvný výraz „substantification“ (substancializace). Žádný akcident reálně neexistuje, aniž by neparticipoval na substanci, čímž je substancializován a tím nabývá pozitivní ontologický status.

BARNES, Jonathan. *Aristotle*. edice Past Masters. Str. 43. 1. vydání. New York: Oxford Press. 1982. ISBN 0-19-287582-5

Jiná situace ovšem je, když předměty A a B vykazují rozdílné míry vlastnosti, např. když mají velikost odlišnou. V takovém případě asymetrické relace je jejich inverzní vztah vyjádřen jinak, odlišným způsobem. K vyjádření takového vztahu se používá protivného pojmenování. Tedy řekneme, že když „A je větší než B“ pak platí: „B je menší než A“. V tomto případě uvažujeme, že k pojmu „být větší“ je protivným označením pojem „být menší“. Jde o protivu vlastnosti.

Ne každý vztah má ovšem ontologickou protivu, a tak je v některých případech toto pravidlo nepoužitelné. „...neboť dvojnásobné nemá žádnou protivu, ani trojnásobné, ani nic takového.“¹⁹ Ačkoliv se tomuto tématu nevěnuje autor více, zdá se, že rozhodnutí, zdali je v případě nějakého vztahu možné uvažovat protivu, je podle Aristotela neintuitivní. V některých případech je možné takový pojem sice postulovat okamžitě (když jsme obeznámeni s relací, ze které vycházíme, a máme pro opačný jev pojmenování), v jiných ovšem ne. V takovém případě situace vyžaduje empirické zkoumání a jazykovou analýzu. První příklad zastává ta situace, kdy disponujeme vědomostí inverzního soudu např. k vlastnosti „být černý“, „být větší“, „být živý“, ale v mnoha méně zřejmých případech takto rozhodnout nemůžeme.²⁰ Symetrické relace nám tedy po analýze nepřidávají žádné nové empirické informace a jejich inverzní soudy by měly být platné v každém případě. Rozhodnutí, která relace je symetrická a která naopak není, ovšem vyžaduje více než jen jazykový rozbor.

Zde docházíme k, pro nás, důležitému zjištění: Pokud u nějaké relace můžeme vykazovat protivu, pak se nikdy nevyskytuje na té samé jednotlivině jako původní relace. Vzájemně se ruší. Že „A je bílé“, nebo lépe „A má bělejší barvu než B“ můžeme uvažovat jen v rámci tohoto specifického vztahu (neboť relace je ontologicky závislá na zkoumané jednotlivině) a navíc jen v rámci subjektu tohoto konkrétního soudu. Je-li každý vztah alespoň dvoučlenný a protivné vlastnosti nemohou participovat zároveň na jednom prvku tohoto vztahu, pak se každý relační soud v aristotelské logice musí nutně vypovídat jen

¹⁹ ARISTOTELÉS. *Kategorie*, 7.kapitola. Str. 43. 1.vydání. Praha: Nakladatelství Československé Akademie Věd. 1958. překlad A. Kříž. 56/1-9

²⁰ Můžeme sice uvažovat negaci pojmu jako v případě „být trojnásobný“. Takovou negaci by bylo „být ne-trojnásobný“ a jde o vlastnost protikladnou. To ovšem neřeší námi uvažovaný problém.

o prvním členu tohoto vztahu, tedy o subjektu, nebo-li nositeli vlastnosti. Kdyby tomu tak nebylo a mohl by se vypovídat o druhém členu vztahu, buď by takový soud vůbec nemohl říkat něco nového, nebo by připisoval tomuto prvku něco, co nemusí obsahovat. Každá relace je tedy akcidentem příslušícím subjektu (prvnímu členu) té či oné relace.²¹ Pouze o něm relační soud vypovídá. Pokud známe subjekt, ke kterému relace přísluší a o kterém vypovídá, a pak také samotnou relaci, jsme schopni vždy najít, co odpovídá druhému členu tohoto vztahu. Ale to je triviální, neboť naše schopnost postulovat relaci už předpokládá, že známe druhý prvek relačního soudu.

Aristotelická logika takovéto chápání relace důsledně předpokládá a není základním prvkem pouze samotné logiky, ale i metafyziky. Pomocí abstrakce můžeme vytvářet a také vytváříme pojmy s obsahem, který je obecný. Jako v případě, když uvažujeme o obsahu pojmu „člověk“, přičemž v objektivním slova smyslu jej vypovídáme o všech entitách splňujících definici „být člověkem“. Ovšem v ontologickém smyslu je pojmový obsah vždy konkrétní a vztahuje se nanejvýš k jedné jediné entitě. To ukazuje i naše předchozí úvaha o subjektech relací. „*Pouze věci, především jedinečné věci, mají samostatnou existenci, jsou nositeli všech ostatních kategorií a subjekty kategorických soudů.*“²² Relace jsou tedy případy, akcidenty, a samy o sobě nemají ontologickou existenci. V logice tak třeba hovoříme o soudu „*předmět A je barevnější než B*“, přičemž vlastnost barevnosti, kterou zde porovnáváme, ontologicky připisujeme pouze předmětu A, protože z logické konstrukce tohoto soudu nemůžeme implikovat, že předmět B vůbec nějakou vlastnost barevnosti má.

²¹ Snad se dá říci, že každý relační soud se v tomto pojetí dá připodobnit ke scholasticky orientovanému postupu explikace. Subjekt relace je zde to, co je vysvětleno, zbytek soudu je vysvětlující termín. Později se ukáže, že právě toto pojetí zastává Stanislav Sousedík i v rovině ontologické, což vede k jeho chápání realismu.

²² BERKA, Karel. *Aristotelés* Str. 38.1. vyd. Praha: Nakladatelství Orbis 1966. ISBN 11-010-66.

3.2) G. Frege a jeho teorie relací ve formální logice

Nyní několik slov k teorii Gottloba Fregeho. Sám Sousedík se na úvodní stránce svého referátu odvolává na čtvrtou kapitolu Základů aritmetiky,²³ odkud si můžeme, s ohledem na naše záměry, nauku nejlépe přiblížit. Také Fregeho nauka se na mnoha místech jeho díla soustřeďuje na problematiku relací, často i nepřímo. Co do svého cíle i výchozích předpokladů je té aristotelské velmi vzdálena. Stagirita uvažoval svou teorii relací jakožto výsledek svých pokusů o uchopení metafyziky jakožto nejvyšší vědy. Ze samotných základů tohoto realistického systému vyvodil závěry týkající se toho, jakými kategoriemi vypovídáme o existujících věcech. Frege uvažoval teorii relací ze zcela jiného důvodu. V návaznosti na formování nové logiky, která měla uspokojivě stát jako silný základ aritmetických disciplín, je jeho uchopení problematiky relací esenciální pro stanovení relačních poměrů mezi abstraktními entitami, jakými jsou čísla a číselné řady.

Pravděpodobně nejdůležitějším poznatkem Fregeho nauky o relacích je jeho pochopení každého relačního soudu jakožto funkce. Dle něj je každá věta, která vypovídá o entitách v nějaké relaci, dána jednak pojmem vztahu, a pak samotnými předměty tohoto vztahu. Jak sám píše: „*Jestliže ve větě*

„Země má více hmoty než Měsíc“

*vyčleníme „Zemi“, pak dostaneme pojem „mít více hmoty než Měsíc“. Jestliže však proti tomu vyčleníme předmět „Měsíc“, dostaneme pojem „mít méně hmoty než Země“.*²⁴ V tomto pojetí se ukazuje, že soud, ve kterém chybí jeden člen relace, není bezesmyslný výrok, neboť je funkcí, která může být doplněna, aby nabyla vyšší informativní hodnotu. Pokračuje: „*Vyčleníme-li oba současně (předměty), pak zbude vztahový pojem, který má sám o sobě právě tak málo smyslu jako pojem jednodušší: aby se z něj stal posouditelný obsah, je nutné jej doplnit.*“²⁵ Správně formulovaný relační výrok tedy sestává, v případě, že se

²³ Text se nachází v podkapitole *Doplnění a osvědčení naší definice*.

GOTTLOB, Frege. *Logická zkoumání, Základy aritmetiky: IV. Pojem počtu*. Str. 228. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2011. Knihovna novověké tradice a současnosti, Svazek 71. ISBN 978-80-7298-319-3.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Tamtéž.

jedná o binární relaci, ze dvou předmětů a vztahového pojmu. Ten je de facto nenasyčenou logickou formou. Tato forma sama o sobě postrádá jakoukoliv empirickou informaci a je tedy neposouditelná. Pouze doplněním dvojice objektů se její obsah (potažmo samotná informace, kterou přináší) stává empiricky testovatelným výrokiem.

Tato forma se dá doplnit některou z dvojic předmětů. Tyto předměty jsou prvky množiny obsahující všechny takové entity, které vykazují určitou vlastnost a ta je předmětem relačního soudu. V našem případě hmotnosti. Jakmile je dvojice předmětů do pojmu vztahu doplněna, stává se dvojice jejím uspořádaným subjektem. Dá se tedy říci, že samotná forma, tedy vztahový pojem relačního soudu, v principu udává rozsah případů, za kterých takový soud, pokud je už doplněn subjekty, vykazuje pravdivostní hodnotu. Množina všech předmětů je v tomto případě, jak se ukazuje, neuspořádaná.

Kterákoliv dvojice předmětů, o které je vztahový pojem doplněn, neříká nic o pravdivosti, či nepravdivosti takového soudu. Tento soud je jen správně logicky formulovaným výrokiem, který obsahuje vodítka nutná k tomu, aby byl dále potvrzen výzkumem. Uspořádanost dvojic, o které Frege hovoří, se vyznačuje až na úrovni samotného soudu, nikoliv na úrovni množiny, ze které dvojice vyčleňujeme. Subjektem relačního soudu v tomto pojetí je tedy uspořádaná dvojice předmětů.

V případě asymetrických soudů, jak ukazuje příklad se Zemí a Měsícem, je toto nejlépe patrné. Dle jeho slov nepředstavuje problém záměna dvojice *<Země, Měsíc>* s uspořádanou dvojicí *<Slunce, Měsíc>*, či jakoukoliv podobnou, neboť v takovém případě není hodnota výroku nijak změněna. Pokud bychom však prvně jmenovanou dvojici zaměnili za dvojici inverzní, tedy *<Měsíc, Země>*, pravdivostní hodnota by se již u soudu „*A má více hmoty než B*“ změnila, ale opět zajištění pravdivostní hodnoty soudu již není v moci logiky.

Jakýkoliv binární relační soud tedy sestává ze vztahového pojmu, který musí být doplněn z dvojice (na úrovni samotného soudu uspořádaných) předmětů. Samotný vztahový pojem však nevypovídá nic, není-li správně

doplněn a je tedy se svou logickou formou záležitostí čisté logiky.²⁶ Je jakousi funkcí, pojmem druhého řádu, který vypovídá nikoliv o předmětech, ale o uspořádaných dvojicích pojmů, a cokoliv, co je nám dovoleno z takové logické formy vyčíst, je platné vždy a a priori, neboť neobsahuje nic empirického. Relace nepřesahují logickou strukturu vět, ve kterých se vyskytují v tom smyslu, že by se z nich dal určit jejich ontologický status.

Jedním z důležitých atributů obou teorií je důvod jejich geneze a zdroj základních předpokladů. Aristotelova teorie relací je pevně zakotvena v jeho pojetí přírodní vědy a metafyziky. Tím je na první pohled lépe adaptována k popisu přírodních, empirických jevů. Je jakoby „blíže“ přírodní filozofii.

Naopak Frege si stanovil za úkol definování pevného řádu matematických, či přesněji aritmetických entit a fundamentálních logických zákonitostí, které matematika (jakožto svébytný druh jazyka) potřebuje k popisování světa.²⁷ Takovéto pojetí relačních soudů je velmi vhodné pro konstrukci vztahů mezi abstrakty, jakými jsou čísla a číselné řady. Je to dáno neměnnou pozicí a vlastnosti takových entit, i samotných množin, ve kterých se tyto entity vyskytují. V případě aplikace na ontologii časem pomíjejících a měnících se jsoucna reálného světa je situace obtížnější.

Oproti ontologii aristotelského ražení, která zakládá logiku kvůli potřebě konstituovat racionálně pojatou metafyziku, je logika formální (alespoň v podobě, jak ji definoval Frege) nástrojem, jak již ontologicky stabilní univerzum popsat. V analytické filozofii tyto tendence převládaly především u jejich počátků: *„Jestliže... zpočátku, např. u B. Russella, byla metafyzika pěstována víceméně pro potřeby logiky či logicismu, později je naopak logika zapojována pro potřeby metafyziky, neboť se metafyzika u mnoha autorů stává*

²⁶ „Vztahový pojem patří, stejně jako pojem jednoduchý, do čisté logiky. Nepřipadá zde v úvahu zvláštní obsah vztahu, nýbrž pouze logická forma.“

Tamtéž.

²⁷ Tak hovoří též např. Uwe Meixner v díle *Axiomatic Formal Ontology*: „The work on set theory... ultimately produced a widely accepted ontological theory that in precision and systematic power... surpasses every such theory there has been so far. Mathematics can be developed within it.“
MEIXNER, Uwe. *Axiomatic Formal Ontology*, Str. 3. 1. vyd. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1997. ISBN 0-80-7923-4717-X.

*samostatnou, ba primární oblastí zájmu.*²⁸

V jistém smyslu se tedy dá tvrdit, že jakákoliv ontologická nauka není prvkem Fregeho filozofie, či minimálně logiky, neboť ta již předchází pozitivní přístup ke světu předpokládá. Existují tedy ontologické důsledky Aristotelovy logiky a ontologické předpoklady logiky G. Fregeho.

Nicméně je zřejmé, že charakteristickým znakem obou přístupů je fakt, že analytická filozofie, i ta aristotelská, propojuje svou metafyziku s logikou a naši schopnost vypovídat o světě s jeho reálnými základy. Liší se v předpokladech a přístupu, ale i tak lze v některých prvcích moderní analytické filozofie najít společné body a věcné výsledky, které obě teorie vposledku spojují.

²⁸ PEROUTKA, David. *Aristotelská nauka o potencích*. Str. 26. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Filosofía, 2010. ISBN 978-80-7007-330-8.

4) ANALÝZA ČLÁNKU „G. FREGE A ARISTOTELSKÁ ONTOLOGIE VZTAHŮ“

Nyní, když jsme si pozitivně vymezili určitá hlediska obou teorií, můžeme pojednat o samotném předmětu článku a diskuze mezi S. Sousedíkem a P. Maternou. V tento okamžik bude mým hlavním zájmem učení prvně jmenovaného autora, jehož příspěvek do časopisu *Studia Neoaristotelica* je prvotní a celou disputaci vyvolal.

4.1) Sousedíkova kritika Fregeho logiky

Je třeba, chceme-li chápat Sousedíkovu argumentaci, přistupovat k celé problematice z jeho úhlu pohledu, tedy z pohledu filozofa, jenž jasně akcentuje logiku aristotelsko-tomistické tradice před tou moderní. Mnoho z předpokladů moderní formální logiky je tedy v tomto ohledu upozaděno a některé jsou přímo odmítnuty. To je patrné již ze samotné kritiky, jejímž prvním „terčem“ jsou základní principy, „kořeny“ logického systému, který Frege vypracoval. Jde o aprioritu čisté logické formy relace a druhořadovost pojmu relace. Může se zdát, že tato kritika má pramálo společného se skutečným tématem této práce. Nepojednává totiž o samotné ontologii vztahů, ale o myšlenkovém základu, ze kterého jsou takové úvahy teprve implikovány. Ovšem právě proto je jeho prvotní kritika nejen „útokem“ na základy formální logiky, ale zároveň i všech odvozených nauk, které z těchto základů čerpají.

Kritika Stanislava Sousedíka není skutečným útokem na ontologii (ať již relací, či čehokoliv jiného), protože jistou formu ontologie již předpokládá. Jde ale o útok na samotnou formální logiku. Na základě jeho argumentů můžeme předpokládat, že největší překážkou v přijetí formální logiky, je její aplikace při popisu reálného světa. Domnívá se, že ontologický status jakékoliv relace mezi předměty, tak jak je ve Fregeho logice vyjadřován, je nejen v kontradikci s běžným chápáním pojmu relace, ale navíc nám způsobuje nemalé potíže v případě, kdy se pokusíme o subjektech takovýchto relací cokoliv soudit.

Problémový je již samotný termín „vztah“, který je u Fregeho pojímán jiným způsobem, než je, zdá se, obvykle běžné.²⁹ Jakýkoliv vztah by měl, v souladu s tímto pojímáním, být pojmem čisté logiky. Jinak řečeno, je každý takový vztahový pojem pojmem druhého řádu a tedy nevypovídá o individuích, ale o samotných pojmech. Důsledkem toho je, že nedoplněný vztahový pojem je formou, která potom, co je doplněna, udává posouditelný obsah každého

²⁹ Následující myšlenky lze najít nejen v samotném článku, ale i v Sousedíkově publikaci *Identitní teorie predikace*. Celá část textu z tohoto článku, s nepatrnými úpravami, posloužila jako samostatná kapitola v této knize. Ačkoliv je další text z této publikace pozdější, ona samotná dává rozvinout předpoklady a východiska, které jsou pro nás zajímavé.
SOUSEDÍK, Stanislav. *Identitní teorie predikace*. Str. 70. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2006. ISBN 80-7298-192-7.

relačního soudu. To však podle Sousedíka neodpovídá tomu, jak relačním výrokům rozumíme.

Když proslovíme jakýkoliv relační soud, vyjadřujeme se o individuálních vlastnostech nějaké jednotliviny, které porovnáváme s jinou jednotlivinou. Takovéto vlastnosti přináležejí oné první jednotlivině a jen o ní vytváříme soud. Tudíž musí být subjektem takového soudu jednotlivina. Pojem nějaké relace je tedy pojem prvního řádu. „Řeknu-li, že „*Helena má ke své matce něžný vztah*“, charakterizují slovem „*vztah*“ zřejmě cosi individuálního, nikoliv pojem (z uvedeného výroku jistě nevyplývá, že „*Helena má ke své matce něžný pojem čisté logiky*“).“³⁰ To je samozřejmě důsledek chápání aristotelské logiky v rámci její metafyziky.

Tato tradiční forma logiky totiž nepředpokládá a nepotřebuje uznat jakoukoliv existenci tříd a pojmů vyšších řádů. Stačí jí uvažovat samotná individua sestávající ze substance a akcidentů a o nich pronášet subjekt-predikátové soudy. V případě nějakého soudu vyjadřujícího relaci mezi reálnými předměty jej tato tradice označuje za relaci kategoriální. Vypovídá totiž o některé z kategorií navržených samotným Aristotelem.³¹ Kromě tohoto typu ovšem můžeme narazit i na vztahy transcendentální a intencionální.

Tento poslední druh, který vyjadřuje relace mezi reálně neexistujícími entitami, by mohl být považován za jakýsi nástroj k operacím s množinami, prvky a jinými druhořadovými entitami i v aristotelské logice. Takové pojetí je ovšem nepřijatelné pro Fregeho logiku, neboť tyto abstraktní entity jsou v jejím pojetí reálně existující ve formě idejí.³²

Nyní k druhému, neméně závažnému „obvinění“ Fregeho logiky, které Sousedík provádí. Výchozím bodem je i zde základní prvek nauky, na kterém celé pojetí relačních výroků ve formální logice stojí. Mám na mysli možnost uvažovat složený subjekt. Viděli jsme, že Frege pracuje s relačním soudem tak,

³⁰ SOUSEDÍK, Stanislav. G. Frege a aristotelská ontologie vztahů. *Studia Neoaristotelica: Časopis pro aristotelsky orientovanou křesťanskou filosofii*. 2004, roč. 1, č. 1, s. 72, ISSN 1214-8407

³¹ Jak bylo řečeno v předchozí kapitole, je to právě kategoriální typ relace, na který jsou jiné soudy o ostatních kategoriích v posledku převeditelné.

³² Sousedíkova teorie by takovýto přístup také nedovolovala. Zmínil jsem ho pouze z důvodů jisté analogie mezi intencionálními relacemi a pojmy druhého řádu.

že jej rozdělí na samotný, logicky čistý pojem vztahu a n-tici subjektů, která se k tomuto pojmu vztahu chová stejně jako předmět k nějakému pojmu, pod nějž spadá. Jinými slovy se tato n-tice subjektů vyčleňuje z množiny prvků, které mohou být doplněny do nenasyceného pojmu vztahu. Tím vytvoří soud, který je úplný a stane se posouditelným.

I v této nauce se podle Sousedíka nachází výrazný rozkol mezi tím, jak jakýkoliv vztah běžně chápeme a mezi tím, jak jej pojímá Frege a formální logika po něm. „*Překvapivé je... Fregovo mínění, že se oba tyto předměty chovají vůči takto získanému vztahu podobně, že se jich tento vztah týká jako svého subjektu.*“³³ Totiž, představíme-li si jakýkoliv relační výrok, který vypovídá o konečném množství subjektů, budou do něj tyto subjekty během postulování takového výroku zařazeny nahodile. U symetrických relačních soudů nám to přece jen nemusí vadit. Oba subjekty vykazují stejnou hodnotu a tudíž je možné je ve výroku zaměnit. To jsme ukázali už dříve. U jiných typů soudů to však není možné.

Sousedík správně uvažuje, když předpokládá, že existují např. dvojice entit, které mají společnou vlastnost a tak je můžeme porovnávat, ale nevykazují stejnou hodnotu vlastnosti. Oba subjekty, které tvoří takový soud se k pojmu vztahu nemohou chovat stejně, není možné je zaměnit, ani s nimi v tomto smyslu nějak operovat. V přísném slova smyslu je každá vlastnost jedinečná, neboť vykazuje jinou hodnotu vlastnosti než jiná. Ačkoliv jde o tu samou vlastnost, třeba hmotnost.

I zde je, dle Sousedíka, na místě upozornit na to, že logika aristotelské tradice nabádá k intuitivnější práci s relacemi, neboť soudy podle ní vytvořené zkrátka nemohou obsahovat nic takového, jako je složený subjekt. Každý výrok je tvořen z nositele vlastnosti, o kterém soud vypovídá, a z toho, co je mu predikováno. Každý subjekt je tak v soudu jen jeden a specifický, zbytek se vztahuje jen ke korelátu té vlastnosti, o které soudíme. „*Řekneme-li... „Země má větší hmotnost než Měsíc“, připisujeme Zemi vlastnost, že má větší hmotnost než Měsíc, Měsíci však tímto způsobem bezprostředně nic nepřipisujeme,*

³³ SOUSEDÍK, Stanislav. G. Frege a aristotelská ontologie vztahů. *Studia Neoaristotelica: Časopis pro aristotelsky orientovanou křesťanskou filosofii*. 2004, roč. 1, č. 1, s. 72, ISSN 1214-8407

*zmiňujeme jej pouze jako předmět, vůči němuž Země onu vlastnost má.*³⁴ Je potřeba dát Sousedíkovi za pravdu, že v tomto ohledu je aristotelský přístup skutečně intuitivnější. To však neznamená, že je v souladu s běžným chápáním. Pokusím se uvést několik výhrad.

Zdá se, že se zde užívá pojmu „subjekt“ ve dvojím smyslu. Zatímco Sousedík uvažuje o subjektu ve smyslu aristotelském, tedy o nějaké reálně existující jednotlivině, o které se tvoří soud, u Fregeho by analogií takového subjektu nebyla jednotlivina, ale spíše množina těch prvků, o kterých tvoříme soud. To je jeden z případů, kdy se zdá, že dialog mezi zastánci klasické logiky a logiky formální je terminologicky nedostatečně ošetřen a výrazy nejsou chápány ve stejném smyslu.

Kromě tohoto slovního rozkolu je zde ovšem druhá připomínka. Třebaže se z principu aristotelské logiky zdá (a Sousedík tak ostatně také argumentuje), že předmětu obsaženému v predikátu není přisouvána žádná vlastnost a tento postup je intuitivní i při porovnání s běžným užíváním v jazyce, zdá se mi, že tomu tak není. Už jen v rámci správně postulovaného výroku je třeba uvažovat o tom, že subjekt i druhý člen vztahu, tedy předmět, vykazuje stejnou porovnávanou vlastnost. Spadají totiž do stejného univerza. Nezdá se mi správné, že by někdo, ve způsobu, jak běžně chápeme relace, mohl přemýšlet nad soudem např. *„Měsíc má větší hmotnost než číslo 5“*. Vytvářením relačních soudů neporovnááme samotné vlastnosti, ale hodnoty (míry) těchto vlastností, ovšem to ještě neznamená, že tyto vlastnosti jsou u každého člena vztahu nějak nahodilé. Porovnááme velikost, barevnost, časovost, tvar či příslušnost, ale stejnou vlastnost vždy musí vykazovat oba členy. Jinak by takový výrok neměl validitu při posuzování světa kolem nás. A běžný jazyk slouží přesně k tomuto účelu. Chápu tedy rozkol mezi tím, na co se snaží Sousedík ukázat a tím, jak akcentuje aristotelskou metodu. Jak se později ukáže, tato úvaha není příliš vzdálena od jeho skutečného chápání ontologie vztahů a od toho, co znamená pro uzavřené univerzum tzv. pořadající vztah.

Vraťme se ovšem ještě zpět k tomu, k čemu se Sousedík odvolává.

³⁴ Tamtéž.

Důvod jeho kritického náhledu na Fregovu teorii pojmů vyšších-než-prvního řádu a složenosti subjektu je z jeho pohledu aristotelika nasnadě: Má-li fungovat aristotelsko-scholastická logika při popisu našeho reálného světa, musí se velmi těsně vztahovat k metafyzice. V té nelze myslet reálné jsoucnou sestávající pouze z akcidentů. Vždy jde o složeninu ze substance a akcidentů (tedy vlastností). A protože je každá jednotlivina tvořena substancí a specifickým souhrnem vlastností, je ontologicky jedinečná. Ve smyslu logiky ani nelze uvažovat o výrocích, které vypovídají o něčem jiném, než o subjektu, o prvním členu vztahu.

Otázkou, která ovšem vyžaduje jisté doplnění, je, proč se Sousedík v kritice odvolává na běžný jazyk a proč uvažuje jako bernou minci naše přirozené a intuitivní nakládání s pojmem relace. Vždyť odraz logiky v našem běžném jazyku je často velmi nejasný. Kdyby tomu tak nebylo, neměla by analytická filozofie co na práci. K tomu se snad dá ještě dodat, že stejně je to i s odrazem ontologie v jazyce.

Předpoklad, že běžný jazyk odráží svět tak, jak vposledku je, hovoří o víře, že je tento typ jazyka konstruován tak, aby odpovídal realitě a to nějakým způsobem přesně. Ovšem jisté je, že příroda je rozrůzněná a mnohost tvarů je jedním z jejích základních atributů. Kdežto běžný jazyk musí, pokud chce zůstat informativní, praktický a alespoň trochu přehledný, vypovídat o přírodě ekonomicky a úsporně. Jisté důvody, proč Sousedík k problému přistupuje s tímto hlediskem, můžeme najít v moderní analytické tradici, především v díle Petera Strawsona. Ten koncipuje, dnes již tradiční, dělení metafyziky na deskriptivní a revizionistickou.³⁵ Tendencí té první je vypracovat takovou metafyziku, která bude vycházet z toho, jak obecně myslíme a vypovídáme o světě. Nebude tedy „bourat“ základy toho, co již máme v naší mysli svým způsobem přítomno. Ta druhá postupuje při výstavbě metafyziky takřkajíc od nuly. Je tomu tedy tak, že Sousedík chápe své poslání v kontextu prvně jmenovaného přístupu a proto, dle něj, aristotelsko-tomistická tradice spadá do první kategorie. Takový tedy je důvod jeho odvolávání se k obecnému úzu toho,

³⁵ SNOWDON, Paul. Peter Frederick Strawson. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. 2009, 2009 [cit. 2014-06-07]. Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/strawson/#Ind>

jak o relacích myslíme a vypovídáme.

Když nyní máme na mysli oba Sousedíkovy body kritiky (aprioritu pojmu vztahu a složenost subjektu), můžeme přistoupit k hlavnímu problému, který autor na Fregeho logice pozoruje. Jestliže se předchozí dva body kritiky soustředily na některé prvky relačních osudů v logice, nyní půjde o jejich aplikaci na ontologii uzavřeného univerza. S přihlédnutím k předchozím dvěma argumentům lze Sousedíkovu pozici popsat následovně.

Ve Fregeho logice můžeme uvažovat relační soudy, jejichž členy nejsou samotná reálná individua (v aristotelském smyslu) a subjektem je zde složená n -tice. Jak můžeme určit prvky z množiny, která obsahuje ony předměty, které mohou být do čistého pojmu vztahu doplněny? Jinými slovy, jak poznáme rozsah takové množiny v konečném univerzu, když se minimálně oba subjekty,³⁶ které jsou v každém relačním výroku, chovají vůči pojmu vztahu stejně? Pokud vezmeme v úvahu například konečné univerzum složené z planet Sluneční soustavy, můžeme do pojmu vztahu

„*A je větší než B*“

doplnit libovolnou dvojici z tohoto univerza. Stejně se tedy k němu bude chovat dvojice [*Země, Mars*] jako třeba [*Jupiter, Merkur*].

Moderní logika a matematika uvažuje v takovém případě tzv. kartézský součin. Jde o kombinatorický výčet všech možných uspořádaných dvojic složených ze všech prvků, které dané univerzum obsahuje. V tomto kartézském součinu je pak lokalizována taková dvojice, která může být dosazena do vztahu R . Sousedík se tedy ptá: „...*kdy totiž máme považovat individuum za první, respektive druhý člen vztahu R ?*“³⁷

Připouštíme, že jednotlivé dvojice v kartézském součinu jsou už pomocí nějakého vztahu uspořádány. To je dáno tím, že tento kartézský součin je v podstatě pouhou logickou mapou uvažovaného univerza. Tudiž pokud je logická, je již nějakým způsobem uspořádaná. Jenže tento vztah uspořádanosti,

³⁶ Pro snadnější názornost budeme dále uvažovat jen relace mezi dvojicemi subjektů.

³⁷ SOUSEDÍK, Stanislav. G. Frege a aristotelská ontologie vztahů. *Studia Neoaristotelica: Časopis pro aristotelsky orientovanou křesťanskou filosofii*. 2004, roč. 1, č. 1, s. 75, ISSN 1214-8407

který nám vytvořil čitelné a logicky uspořádané univerzum, musí být nutně odlišný od námi uvažovaného vztahu R, který chceme doplnit. „Kdyby ve výrocích typu „Země má větší hmotnost než Měsíc“ byly, jak tomu chce Frege, subjekty vlastně dva, nebyli bychom nikdy s to rozhodnout, jakým způsobem jsou v univerzu tyto dva předměty uspořádány, tj. jaký je mezi hmotností Země a Měsíce vlastně vztah.“³⁸

I na tuto otázku je dle autora článku odpověď v podobě logiky aristotelské tradice. Intuitivnější způsob uchopování relací v tomto logickém systému má za následek to, že o každém vztahu hovoříme z realistického hlediska a vypovídáme subjekt-predikátovou formou. Nikdy tak na výše uvedený problém nenarazíme, neboť v klasické logice není možné postulovat soud, který by měl více než jeden subjekt. Ten je prvním členem vztahu a zbytek výroku je již jen predikátem, tedy tím, s čím je srovnáváno. Pro Stanislava Sousedíka je tento přístup intuitivnější, neboť svou podobou je bližší tomu, jak o relacích obvykle hovoříme. To jsme však již rozebrali.

³⁸ Tamtéž, str. 77

4.2) Odpověď Pavla Materny na kritiku

Pavel Materna, zastánce Fregeovské logiky, se rozhodl odpovědět na Sousedíkovu kritiku, avšak použil jinou strukturu svého vyjádření. První argument týkající se užívání logických pojmů vyšších řádů pojal jako první námitku. Ten druhý, kterým Sousedík odhaluje svůj nesouhlas se složeností subjektu u Fregeho, koncipoval jako součást hlavního, „ontologického“ argumentu o rozsahu pojmu vztahu v uzavřeném univerzu. Tento přístup je zcela zřejmě v pořádku, když si uvědomíme, že oba první body kritiky Sousedíkovi sloužily jako argumentační předepra pro srozumitelné vyjádření hlavního bodu. Tím je právě ten o rozsahu pojmu vztahu.

Když Stanislav Sousedík pochybuje o druhořádovosti pojmu relace, namítá způsobem běžným pro myslitele aristotelské tradice. Pro takového totiž žádné entity vyšších řádů neexistují a hlavně se o nich ani nemusí uvažovat. Pro logiku typů je však toto rozčlenění zcela klíčové. „*Především bych rád ukázal, že slovo vztah je nutně „druhořádové“ v jednom smyslu: jde o označení třídy vztahů. Tak milovat, napadat, být podobný atd. atd. jsou různé druhy vztahu, tak jako být živočich je druh vlastnosti.*“³⁹ Ve formální logice tomu totiž není tak, že by výraz „vztah“ či „relace“ označoval nějaké konkrétní, ale spíše naopak. Situace se zdá být podobná v případě výrazů jako „velikost“, „chut“, nebo „teplota“. Ty by mohly být považovány za vhodné analogie. Neoznačují totiž cosi ontologicky reálného a vyskytujícího se na individuích (v realistickém smyslu), ale označují všechny možné velikosti, chutě a teploty. Mluví tedy o množinách, jejichž prvky jsou jednotlivé případy výskytu.

Na to se ostatně dá poukázat i u samotného jádra problému, u rozsahu pojmu relace. Sousedík se správně domnívá, že vztah, který nám uspořádá nějaké univerzum do podoby kartézského součinu, musí být logicky a nutně jiný než ten, který nám nějakou dvojici z tohoto univerza začlení do výroku. Materna označuje tento první druh funkce jako *pořadající vztah*.⁴⁰ Ten nám vytvoří mapu kombinací všech možných relací v uvažovaném univerzu. Nyní je již třeba

³⁹ MATERNA, Pavel. Diskuse: Ontologie vztahů. *Studia Neoaristotelica: Časopis pro aristotelsky orientovanou křesťanskou filosofii*. 2005, roč. 2, č. 1, s. 126. ISSN 1214-8407

⁴⁰ Tamtéž. Str. 127

doplnit takovou dvojici do pojmu vztahu, aby vznikla posouditelná relace. Dle Sousedíka není možné naleznout tuto dvojici jen s přihlédnutím k logické struktuře samotného výroku (což by v případě relačního výroku aristotelsko-tomistické logiky šlo snadno).

Ve shodě s pozitivistickým myšlením, které bylo užito ke zkonstruování dnes užívané formální logiky, je třeba namítnout, že ze samotného pojmu relace zkrátka není možné apriorně odvodit, která dvojice z uspořádaného univerza doplní pojem relace tak, aby výrok byl pravdivý. Je sice pravda, že doplněním některé dvojice do prázdného pojmu relace vznikne výrok, ale tento výrok nevykazuje sám o sobě nějakou pravdivostní hodnotu. Stane se z něj jen posouditelný výrok, který popisuje hypotetický fakt. Takový výrok musí být zkoumán a potvrzen jedině empiricky. Logika Gottloba Fregeho v tomto smyslu slouží jedině jako metoda ke správnému tvoření úsudků o světě. Pomocí ní je možné v univerzu obsahujícím jen tři prvky $\{A, B, C\}$ zkonstruovat 2^3 , tedy 8 vztahů.⁴¹ Vůbec nic nám ale neřekne o pravdivostní hodnotě nějakého soudu, který je pomocí těchto vztahů definován. Dokazování empirických faktů již není záležitostí logiky, ale přírodní vědy.

Pokud bychom uvažovali logiku založenou na ontologickém přesvědčení, nebo ještě jasněji, postulovali bychom logické zákonitosti na tom, jakou metafyziku upřednostňujeme, nebyli bychom schopni vypovídat o světě jinak než v hranicích tohoto přesvědčení. Klasická aristotelská logika zcela zjevně vyplývá z principů, které nemají se samotnou čistou logikou mnoho společného. Základem aristotelské logiky je ontologická a metafyzická nauka. Ne tak u logiky Fregeovské, která ontologické nauky nebere v potaz a tak se vyhýbá všem módním záležitostem doby. „...*jestliže uznáváme, že moderní logika je daleko expresivnější a účinnější než logika aristotelská, bylo by skutečně myslitelné, aby... pokrok byl učiněn pouze za cenu přijetí nepřijatelné filosofie?*“⁴²

Je mým přesvědčením, že ve svém posledním příspěvku, v reakci na Maternovo vyjádření, Sousedík svůj postoj jistým způsobem mění. Jestliže se v

⁴¹ Tento příklad sám používá Pavel Materna, když popisuje chování relací v kartézském součinu. MATERNA, Pavel. Diskuse: Ontologie vztahů. *Studia Neoaristotelica: Časopis pro aristotelsky orientovanou křesťanskou filosofii*. 2005, roč. 2, č. 1, s. 127. ISSN 1214-8407

⁴² Tamtéž.

prvním článku snaží najít argumenty pro to, „...aby dnes mohla být ontologie vztahů vybudovaná na aristotelských principech považována za přijatelnou...“⁴³, v odpovědi na Maternovu promluvu již toto není jeho hlavním cílem.⁴⁴ Jak ostatně končí jeho poslední příspěvek: „Nesnažím se totiž útočit na moderní logiku. Pokouším se pouze zbavit ji jednoho – podle mého mínění pravděpodobně jen domnělého ontologického závazku.“⁴⁵ Tímto „závazkem“ míní fakt, že pokud Fregeovská logika operuje s logicky čistými pojmy vztahu, pak z jejich apriorní podstaty není možné vyčíst strukturu toho, co vypovídají (a jakými pojmy mají být doplněny). Např. ve výroku „Země má větší hmotnost než Měsíc“ po odstranění dvojice [Země, Měsíc] zbude „A má větší hmotnost než B“, ale to, jakým způsobem můžeme rozumět pojmu „mít větší hmotnost“, není dáno apriorně a z logické struktury to nelze rovněž odhalit.

Sousedík tak tvrdí, že i v tomto smyslu je nutný ontologický předpoklad, doslova „předvedení“ toho, co znamená „mít větší hmotnost“. Abychom tomuto pojmu rozuměli, je nutné jej vysvětlit empiricky. S tím je třeba souhlasit, ale jeho navrhované vysvětlení, tedy že tato empirická složka je dána užíváním subjekt-predikátové logiky v běžném jazyku, není dostatečně osvětleno. Sousedík kromě popisu tohoto problému nenabízí žádný důkaz, že je jeho řešení s použitím aristotelské logiky správné. Stejně tak můžeme říci, že tyto empirické prvky přicházejí jinak, třeba z běžného zakoušení reality, abstrakcí či syntézou idejí.

Sám neříkám, že subjekt-predikátová forma nemůže v některých případech tuto empirickou složku poskytnout či odhalit, ale tvrdit, že se tak může stát pouze tímto způsobem, je zkrátka nesprávné. Navíc se tento problém přímo netýká rozsahu relačního pojmu ve smyslu logiky, ale spíše epistemologie, a tak se zdá, že Sousedík posunuje svou kritiku poněkud jiným směrem.

⁴³ SOUSEDÍK, Stanislav. G. Frege a aristotelská ontologie vztahů. *Studia Neoaristotelica: Časopis pro aristotelsky orientovanou křesťanskou filosofii*. 2004, roč. 1, č. 1, s. 70, ISSN 1214-8407

⁴⁴ Poměrně zajímavé je, že kromě tohoto apelu, na který v jistém smyslu Sousedík v následujícím článku rezignuje, se kapitola v jeho mnohem později vydané knize *Identitní teorie predikace* jmenuje „Překážka na cestě nepředpojatého zkoumání“. Tato kapitola je v podstatě přepisem jeho prvního článku. Argumentačně je naprosto shodná.
SOUSEDÍK, Stanislav. *Identitní teorie predikace*. Str. 70. 1. vyd. Praha: Oikoyomenh, 2006. ISBN 80-7298-192-7.

⁴⁵ SOUSEDÍK, Stanislav. Diskuse: Ontologie vztahů. *Studia Neoaristotelica: Časopis pro aristotelsky orientovanou křesťanskou filosofii*. 2005, roč. 2, č. 1, s. 133. ISSN 1214-8407

5) ONTOLOGICKÝ STATUS RELACÍ A METAFYZICKÉ PŘEDPOKLADY OBOU TEORIÍ

Po obsažném rozebrání samotných článků je čas přistoupit k analýze toho, co v nich není implicitně řečeno, ale co působí jako formující faktor pro postoj obou autorů. Totiž metafyzické zázemí a hypotetické ukotvení v předem uvažovaném ontologickém diskurzu. Mohlo vyjít najevo už v předchozích dvou kapitolách, že jak Stanislav Sousedík, tak Pavel Materna vyjadřují svá přesvědčení k problematice relačních soudů, ačkoliv se jim mnohdy nepodaří uchopit daný myšlenkový koncept tak, aby zapadl do zrovna probíraného prvku Fregeho nauky. Zdá se mi totiž, že jejich argumentace (ačkoliv jinak velmi zdařilá) se v mnoha chvílích „rozplývá“ v ontologické struktuře toho druhého a uvažované premisy, které by jinak bezpochyby vedly k určitému vyjasnění některých potíží, jsou vyloženy tak, aniž by se v některých dosti zásadních bodech dotkly svého tématu. To je v jistém smyslu také důkaz, že kromě metafyzických předpokladů každý z nich uvažuje též jinou terminologii.

Na následujících stránkách se pokusím v několika krocích zrekonstruovat tyto fundamentální metafyzické předpoklady s přihlédnutím k samotnému tématu diskuze. Je potřeba mít na paměti, že ačkoliv vycházím ze základních nauk o logice G. Fregeho a nauk o logice aristotelské tradice (jak byly v podstatě formulovány v druhé kapitole této práce), v tuto chvíli je budu brát pouze jako výchozí zdroj. Přesvědčení autorů Sousedíka a Materny se na těchto principech sice zakládá, ale také jim nelze upřít jistý smysl osobitosti a originality.

Uvažujme znova, pro naše účely, nějaké uzavřené a konečné univerzum, ve kterém jsou vztahy jaksi přítomny. Rozpor v tom, jaký ontologický status vlastně tyto relace mají, se ukáže nejlépe tak, že se podíváme, jak Sousedík a Materna s takovým univerzem nakládají a jak o těchto relacích vypovídají.

5.1) Aristotelská metafyzika a terminologie S. Sousedíka

Oba autoři předpokládají reálný svět, v němž lze, v nějakém smyslu, hovořit o relacích. Dá se říci, že oba také předpokládají, že mezi vlastnostmi, o kterých relace vypovídají, a jednotlivinami, tedy samotnými reálnými předměty, je značný rozdíl a to nejen v aspektu ontologie, ale i samotné logiky. Nemíním tím skutečnost, že by zápis v symbolickém jazyce logiky byl odlišný (což ostatně je), ale zkrátka to, že relační vlastnost a jednotlivina nejsou identické. Jakoukoliv vlastnost je možné libovolně jednotlivině připsat, upřít, nebo ji předpokládat. Jednotlivinu ovšem jiné jednotlivině připsat nemůžeme.⁴⁶ Základním epistemologickým a následně i logickým prvkem reálného světa je fakt. Na tom, že svět sestává z nějakých faktů, o kterých vypovídáme pomocí soudů, by se shodli zastánci obou táborů logiky. Problém nastává v případě definice toho, co takový fakt vlastně je.

Stanislav Sousedík, který jako zastávce logiky a tím i nutně metafyziky aristotelské tradice, hovoří o jakémkoliv faktu, který se v univerzu vyskytuje, v mezích takzvaných pravditelů. Sám Sousedík hovoří o pravditeli ve významu „*entity x reálného světa takové, že je díky její existenci výrok p pravdivý*“.⁴⁷ Pravditel je logický konstrukt, který nám umožňuje, v případě, že vypovídáme o světě, překlenout hranici mezi samotnou logikou a ontologií. Jde o spojnicu mezi předpokládaným stavem reálného světa a pravdivým logickým výrokem, který o tomto stavu vypovídá. Dá se říci, že jde o nástroj a zároveň důsledek korespondenční teorie pravdy.

Entitou, která určí pozitivní pravdivostní hodnotu nějakého výroku o světě, přitom může být v podstatě cokoliv. Při výroku „*Tento pes je černý*.“ je takovou entitou vlastnost tohoto konkrétního psa, která ho činí černým. Ve slovníku aristoteliků může být takovouto entitou kterákoliv z kategorií. Navíc je zcela zjevné, že takovýto pravditel hovoří o jednom, singulárním faktu ve světě.

⁴⁶ Takto alespoň popisuje logickou odlišnost vlastnosti a jednotliviny Pavel Cmorej v Úvodu do logické syntaxe a sémantiky.
CMOREJ, Pavel. *Úvod do logické syntaxe a sémantiky*. Str. 61. 1.vyd. Praha: Nakladatelství Triton, 2002. ISBN 80-7254-294-X

⁴⁷ SOUSEDÍK, Stanislav. Diskuse: Ontologie vztahů. *Studia Neoaristotelica: Časopis pro aristotelsky orientovanou křesťanskou filosofii*. 2005, roč. 2, č. 1, s. 129. ISSN 1214-8407

Vztahuje se pouze k jednotlivině a hovoří pouze o jednom stavu jedné jediné věci. To je ostatně velmi blízké aristotelsko-tomistickému realismu, který je Stanislavu Sousedíkovi velmi blízký. Jakýkoliv výrok je pravdivý v tom smyslu, dokud má svého pravditele. Jakmile tento pravditel přestane existovat (stav věci se změní, nebo zanikne), výrok je nepravdivý.

Ve chvíli, kdy začneme uvažovat tuto teorii v mezích relačních soudů, je její aplikace nasnadě: Vypovídáme-li o relaci v subjekt-predikátové struktuře, hovoříme o nějaké vlastnosti, kterou subjekt má a kterou porovnáváme s druhým členem. Realistické hledisko takového výroku je jasné. Nositelem vlastnosti je jen první člen. Druhý slouží jako korelát.

Pravditelem takového relačního výroku o světě W by tedy byl stav konkrétní jednotliviny, kterou považujeme ve výroku za subjekt. To Sousedíkovi dovoluje uvažovat, že relace je druhem akcidentu „přimknutého“ k substanci a tudíž k samotné jednotlivině. Jakákoliv relace je neoddělitelně spjata se svým nositelem, tedy s reálně existující věcí. Pokud tedy Sousedík hovoří o faktech, na kterých zakládáme naše relační soudy, jsou tato fakta, stejně jako jejich pravditelé, vždy jednotlivá a vždy logicky i ontologicky spjatá se subjektem. Tudíž každý relační výrok, který nemá identitní strukturu „ $A = A$ “ je dle Sousedíka nesamozřejmý.

Bylo již dříve řečeno, že u asymetrických relacích jsou oba členy zaměnitelné v tom případě, že relační vlastnost takového soudu znegujeme, či, pokud to jazyk dovolí, doplníme invertním výrazem. Ve větě „*Alena je větší než Božena*“ by výsledkem takové záměny byl výrok „*Božena je menší než Alena*“. Ovšem stejně jako v tradici, i u Sousedíka zde docházíme k zjištění, že takováto záměna není možná. Druhý soud totiž není z prvního platný apriori, jako by to bylo v případě symetrického soudu.

Zde se ovšem nejspíše nachází jistá diference mezi aristotelskou tradicí a Sousedíkem, neboť ten nepovažuje zaměnění ani u symetrické relace za logicky platné apriori. Proto nelze z věty „*Alena je stejně velká jako Božena*“ na základě vyplývání vyvozovat, že „*Božena je stejně velká jako Alena*“, což by měl být v případě, že je první soud pravdivý, výrok nutně pravdivý taktéž. Sousedík

ovšem v návaznosti na svou ontologii odpovídá: „*Stejná velikost Aleny s Boženou je jeden fakt (= jeden pravditel) a stejná velikost Boženy s Alenou je druhý fakt (= druhý pravditel). To ovšem nápadněji vyniká u vztahů asymetrických, ale u symetrických je tomu také tak.*“⁴⁸ To tedy znamená, jak bylo řečeno výše, že každý relační (subjekt-predikátový) soud vypovídá o jiném druhu faktu.

V návaznosti na takový druh realistického myšlení se zdá, že smyslem empirických věd je zjišťovat pravdivostní hodnotu každého jednotlivého soudu týkajícího se každého jednotlivého faktu, který může být o nějakém předmětu v realitě postulován.⁴⁹ Ve světle těchto vět se z velké části objasňuje polemika, kterou Sousedík míní vzhledem k formální logice. Problém s nalezením rozsahu pojmu vztahu v uzavřeném univerzu (což byl hlavní důvod vzniku článku), je vzhledem k míře zaměření se na metafyziku jednotlivin u Stanislava Sousedíka neřešitelný. Stejně tak teorie o apriorní neplatnosti výroku „ $B=A$ “ z „ $A=B$ “ je s logikou Gottloba Fregeho naprosto neslučitelná, což by bylo patrné třeba v případě průniku dvou množin.

Pojednali jsme o relacích v univerzu a o nejdůležitějších prvcích Sousedíkovy subjekt-predikátové logiky, ovšem stále jsme ještě nic nezjistili o jeho ontologickém konceptu samotných relací. Víme již, že jednotliviny jsou reálně existující individua, protože jsou subjekty relačních soudů a kdyby tomu tak nebylo (nebyla by reálná), teorie o pravditelích výroků by neměla smysl. Ovšem, jak již bylo řečeno, relace samotná a vlastnost relace jsou něco jiného než jednotliviny.

K určení samotného ontologického statusu relací nám mohou posloužit hned tři odkazy v textu, které Sousedík ve svém díle zanechává. První odkazuje stejně jako předešlá argumentace, k chápání statusu relací v našem běžném jazyce: „*Že jsou vztahy v pojetí přirozeného jazyka nějaké reálné entity, plyne z toho, že o nich mluvíme jako o entitách, které vznikají a zanikají v čase... V čase*

⁴⁸ SOUSEDÍK, Stanislav. Diskuse: Ontologie vztahů. *Studia Neoaristotelica: Časopis pro aristotelicky orientovanou křesťanskou filosofii*. 2005, roč. 2, č. 1, s. 131. ISSN 1214-8407

⁴⁹ Je však pravda, že Sousedíkův důkaz k tomuto tématu připojený je značně nejasný a zdá se, že vyplývá z těch samých realistických premis, které chce dokázat. Pro náš výklad však stačí to, co je uvedeno v textu. Důkaz se nachází v článku na té samé straně jako předchozí citace, tedy 131.

však vznikají, zanikají a mění se pouze reálné entity, nikoliv entity abstraktní. Z toho činím závěr, že jsou vztahy reálné entity.“⁵⁰ Důvod jeho odvolávání se na běžný jazyk jsme nicméně rozebrali jinde a proto se k němu nebudeme vracet.

Dalším druhem důkazu může být jeho následný výklad aristotelského pojetí relací, ke kterému se dle vlastních slov hlásí: „Podle aristotelské myšlenkové tradice, k níž se přimykám, jsou vztahy zvláštním případem tzv. akcidentů. Akcidenty jsou reálné entity neschopné samostatné existence, schopné však existence v rámci jiných, základnějších jsoucen, tzv. substancí, které akcidenty nějakým způsobem modifikují.“⁵¹ I o tomto faktu jsme již několikrát pojednávali. V aristotelském pojetí jsou akcidenty, stejně jako oni pravditelé (což je vlastně totéž), reálně existující entity. Díky tomu, že jsou tyto entity naprosto neschopny samostatné existence, aniž by přináležely k nějaké substanci, jsou dokonale uzpůsobeny k tomu, aby se staly předmětem nějakého soudu, který o věci vypovídáme. Vztahy jsou tedy vnímány svým způsobem jako reálně existující individua. Mají svůj základ ve věcech a tím jim „propůjčují“ svoje vlastnosti.

To, že jsou vztahy druhem tzv. relativních akcidentů, způsobuje, že je nositel nemá sám o sobě, ale pouze s ohledem k něčemu jinému. Jsou tedy ontologicky „rozpřaženy“ mezi dvěma a více existujícími věcmi. S ohledem na Sousedíkův smysl pro realismus je každý vztah jedinečný, takže v univerzu zastává specifické místo a funkci. Jako vedlejší důkaz těchto myšlenek nám může posloužit i krátký text Sousedíkova dialogu s Pavlem Cmorejem z časopisu *Organon F*: „K individuím čítám také jsoucná, která se mohou vyskytovat pouze „na jiném“... Jazykem aristotelské tradice by tedy bylo možno říci, že za individua považují první substance a jejich akcidenty. Jedná se o ontologické (nikoliv logické) pojetí empirického individua.“⁵² Navíc v kontextu dalšího článku ze staršího čísla tohoto časopisu se zdá, že Sousedík za

⁵⁰ SOUSEDÍK, Stanislav. Diskuse: Ontologie vztahů. *Studia Neoaristotelica: Časopis pro aristotelsky orientovanou křesťanskou filosofii*. 2005, roč. 2, č. 1, s. 129. ISSN 1214-8407

⁵¹ Tamtéž. Str. 130

⁵² Je jistě zřejmý rozdíl mezi jednotlivinou a individuem. Důležité pro nás je, že individuem s reálnou existencí je zde míněn i jakýkoliv relativní akcident, tedy i relace. Všimněme si též, že na tomto místě Sousedík implicitně přiznává, že je jeho nauka o vztazích ontologicky podmíněna.
CMOREJ, Pavel. SOUSEDÍK, Stanislav. Dialog: O aristotelskom chápaní predikácie (I). *ORGANON F*. 2000, roč. 7, č. 4, s. 438. ISSN 1335-0668.

individuum považuje jen to, co se může stát subjektem soudu a nemůže se za žádných okolností stát jeho predikátem.⁵³ Proč tomu tak je, jsme už vysvětlili.

Třetím, jistým druhem důkazu (opět v mezích aristotelské metafyziky), který nám může přinést detailnější obraz toho, jak Sousedík vztahy chápe, může být jím vytyčená trojice podmínek, které musí být reálně splněny, aby nějaký vztah mohl vůbec vzniknout. Tato spíše metodická nauka se nachází v jeho publikaci *Identitní teorie predikace*.

První nutnou podmínkou, aby nějaký vztah vůbec vznikl a mohl být předmětem relačního výroku, je „...reálná existence individua, jež je prvním členem vztahu, tedy – jak jsme jej nazvali – „subjektu“.“⁵⁴ Pro vznik nějaké relace je tedy potřeba, nepříliš překvapivě, aby v reálném světě existovala jednotlivina, ke které relace přináleží a o níž relační výrok vypovídá.

Druhou nutnou podmínkou je „...reálná existence druhého člena vztahu, tj. empirického individua, vůči němuž subjekt vztah má.“⁵⁵ Vzhledem k tomu, že relace je v aristotelském smyslu druhem relativního akcidentu, je nutné, aby existoval i druhý předmět, vůči kterému se relace vymezuje. Sousedík tento druhý předmět nazývá „termín vztahu“. Je také, s ohledem na logickou strukturu relačních soudů, které jsou nejméně binární, nutné, aby tento druhý člen vztahu byl reálně ontologicky odlišný od subjektu. Vztah identity je, dle Sousedíka, u kategoriálních relací (tedy těch, které se reálně vyskytují v přírodě) vyloučen z principů, které jsme již popsali.

Konečně třetí nutnou podmínkou existence vztahu je „...reálná existence tzv. základu vztahu. Základem rozumíme to, co musí subjekt (a někdy i termín) mít, aby vztah mohl existovat.“⁵⁶ Jinými slovy jde o vlastnost subjektu, která je relačním soudem poměřována. Vposledku se dá říci, že takovýmto základem

⁵³ Sousedík hovoří o rozdílu mezi logickým a metafyzickým pojetím individua. V logickém se uvažuje jen o subjektu soudu a jak jej správně konstruovat, v metafyzickém o ontologických kritériích, která musí subjekt i predikát splňovat. Výše uvedené subjekt-predikátové pojetí považuje za metafyzické. SOUSEDÍK, Stanislav. Aristotelské pojetí individua v dnešní filosofické diskusi. *ORGANON F.* 2000, roč. 7, č. 1, s. 1. ISSN 1335-0668.

⁵⁴ SOUSEDÍK, Stanislav. *Identitní teorie predikace*. Str. 707. 1. vyd. Praha: Oikoyomenh, 2006. ISBN 80-7298-192-7.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ Tamtéž.

vztahu může být kterýkoliv akcident jiný než samotná relace. Zdálo by se, že na tomto místě Sousedík argumentuje kruhově: Jestliže může být základem vztahu libovolná vlastnost (nehledě na to, jestli ji druhý člen také nabývá) a vlastnosti jsou v jednotlivině vždy obsaženy v nějaké formě, pak je libovolná vlastnost kterékoliv věci základem vztahu nějaké reálně existující relace. Pokud jednotlivina vlastnost má, pak je automaticky (pokud existuje druhý člen vztahu) tato vlastnost předmětem relace. Snaží se však jen akcentovat, že v případě, že subjekt změní během času své vlastnosti, relace zaniká též a na druhém členu vztahu v takovém případě nezáleží.

Zdá se mi nicméně, že intuitivnějším (a pro běžné chápání obvyklejším) případem by bylo, kdyby druhý člen vztahu musel mít stejnou vlastnost jako subjekt nutně. Tato vlastnost druhého členu by se v relačním soudu stala čímsi jako korelátem. Tudíž by oba členy vztahu patřily do jistého, stejného univerza. Běžně nikdo nevytvoří na základě intuice soud „*voda je kapalnější než čtverec*“, ovšem Sousedíkovo pojetí a nakonec v jistém smyslu i aristotelská tradice takové relaci uznávají ontologickou existenci.

Těmito třemi důkazy tedy Stanislav Sousedík argumentuje ve prospěch svého realistického ontologického stanoviska. Dá se tušit, že kromě prvního, jež si bere za svou premisu běžný jazyk, zbylé dva nelze nijak uvažovat bez předběžného přijetí aristotelské metafyziky a logiky. Logický koncept Stanislava Sousedíka je tedy výrazně zabarven těmito naukami. Je mou nadějí, že se tímto ukázalo, jak neoddělitelně spjatá je jeho nauka o bytí a logika.

5.2) Logické univerzum G. Fregeho a terminologie P. Materny

Jestliže je dokázanou pravdou, že aristotelská logika byla vytvořena pro potřeby metafyziky a tento velmi důležitý předpoklad se v myšlení Stanislava Sousedíka v každém směru odráží, jiná situace panuje v návaznosti logiky G. Fregeho a pojetí relací v teoriích Pavla Materny. Nemyslím tím, že by se Materna nějakým způsobem od moderního pojetí logiky distancoval, ale že Fregeho logika nebyla původně konstruována tak, aby vyvracela, nebo naopak podporovala nějaký světonázor. Třebaže se tento trend v průběhu dvacátého století postupně měnil a analytická filozofie se od logických koncepcí začala obracet k těm metafyzickým, Frege v polovině devatenáctého století takové zájmy neměl.

Jeho logika, kterou vystavěl k tomu, aby tvořila spojnici mezi matematikou a přírodovědou, je považována za ontologicky neutrální. Její snahou je o vazbách mezi entitami vypovídat objektivně a optimálně ve smyslu ekonomiky myšlení. To vše se ostatně objevuje i u Pavla Materny.

Ten předpokládá, stejně jako Sousedík, že naše univerzum v nějakém smyslu obsahuje relace. Toto univerzum je taktéž tvořeno fakty, o kterých tvoříme úsudky. Na rozdíl od Sousedíka ovšem nepředpokládá, že samotná logika je schopna postihnout projevy reálného světa do té míry, že dokáže rozhodně určit, jestli je relace reálně existující, či ne. Fregeovská logika takového ambice nemá a nepotřebuje je. Struktura toho, jak o věcech vypovídáme není a zřejmě ani nemůže být identická s tím, jak věci skutečně jsou. I v běžné řeči si vypomáháme obecninami a abstrakcemi, když chceme označit třídu nějakých individuí či entit. Formální logika funguje na podobném ekonomickém principu. Může, v jistých obecných mezích, zprostředkovat popis světa, ale nemůže jít dál než za formu tohoto popisu, kterou si sama vytyčila. Materna tedy, na rozdíl od Sousedíka, nehovoří o ontologickém statusu světa, ale pouze o jeho logické formě.

Fakty, kterými je svět tvořen a které slouží jako základní materiál pro výstavbu soudů, chápe Materna jako propozice. Stejně jako v případě

Sousedíkova pojetí pravditelů i propozice jsou mostem mezi světem samotným, který vnímáme a výroky, kterými jej popisujeme. Rozdíl je ovšem v jejich užším vymezení. Pravditel se vztahuje k jednotlivině a chápu jej tak, že překračuje demarkační čáru mezi ontologií a logikou v tom smyslu, že stojí spíše na straně reálného světa a individua. Propozice naproti tomu získává pravdivostní hodnotu nikoliv z jednotlivin, ale z komplexních projevů světa. Vypovídá tedy o situacích, o strukturách světa již nějakým způsobem vnímaného a logicky uspořádaného. Stojí tedy na straně logiky, protože jím přinášená forma faktů o světě již nutně obsahuje logickou strukturu. To nám umožňuje vytvářet o světě soudy, které v sobě již předpokládají jistou, na pomíjivé ontologii jednotlivin nezávislou, obecnou formu.

Díky tomu, že propozice jsou na rozdíl od metafyzických předpokladů Sousedíkových pravditelů vzdáleny samotné ontologii jednotlivin, nemusí fakta samotného univerza, o němž vypovídají, být pojímána tak realistickou formou. „...tvrzení „Alena je větší než Božena“ označuje týž fakt jako „Božena je menší než Alena“. Zřejmá intuice je ta, že ať svět vypadá jakkoliv, vždy budou mít obě tvrzení stejnou pravdivostní hodnotu.“⁵⁷ Výrokům je tak dána pravdivostní hodnota skrze propozice a propozice vypovídají o faktech. Je sice možné, že některé vlastnosti jednotlivin se budou v závislosti na čase měnit, avšak zjištění takového předpokladu není v moci logiky, ale empirických věd.

Materna uvažuje, že u některých neintuitivních pojmů se zdá, že entit, které označují, je vícero. Ovšem v závislosti na tom, že se jedná o stejný fakt (rozdíl výšky mezi Alenou a Boženou), jim přináleží jedna a tatáž propozice, což je určeno i tím, že jim oběma přináleží stejná pravdivostní hodnota. „Podobně výraz „rovnostranný trojúhelník“ označuje stejný objekt jako výraz „rovnoúhlý trojúhelník“. Samozřejmě, rozdíl tu v obou případech je, ale ten se netýká propozic (a tedy faktů), nýbrž jejich pojmů.“⁵⁸ Na této metodě je pravděpodobně nejvíce patrné, jak moderní logika uvažuje entity, jako relace, důsledněji v tom smyslu, že nachází jejich obecné parametry a uspořádává je spíše podle

⁵⁷ MATERNA, Pavel. Diskuse: Ontologie vztahů. *Studia Neoaristotelica: Časopis pro aristotelicky orientovanou křesťanskou filosofii*. 2005, roč. 2, č. 1, s. 134. ISSN 1214-8407

⁵⁸ Tamtéž.

logických měřítek než těch ontologických.

Jestliže Sousedíkovo pojetí subjekt-predikátové logiky dokázalo určit, který ze dvou členů vztahu je subjektem a tedy nositelem vlastnosti, Fregeho logika nic takového nevyžaduje. Subjekt je složený a soud sestává jednak z n-tice subjektů a pak z pojmu vztahu. Sousedík se ptá, odkud zjistíme, který člen z n-tice je subjektem, ale to je jen metodické nedorozumění. Fakt, který označuje „ $A=B$ “, je naprosto totožný s „ $B=A$ “, neboť uvažujeme stejnou propozici. Formální logika dokáže postihnout relační strukturu účinněji než logika klasická, která se spoléhá na to, že každý fakt je jedinečný. Formální logika od dob Gottloba Fregeho operuje s relacemi jako s třídami uspořádaných prvků a nachází v nich struktury a podobnosti, které by aristotelská analýza nebyla schopna odhalit.

Vše, co můžeme říci o ontologii relací ve formální logice, vyplývá z toho, co již bylo řečeno. Frege, stejně jako současní vědci užívající formální logiku, vykládá svět pozitivisticky, jako měřitelný a matematicky vyjádřitelný objekt. Materna, který se zaštiťuje tím, že jeho názor je stejný, jaký uvažuje soudobá logika, jakékoliv relace chápe jako ve světě reálně neexistující abstrakta. Svět a jednotliviny v něm se mohou s časem měnit, vznikají a zanikají. Vztahy, jak je koncipoval Frege, ovšem času a změně nepodléhají. Pojmy se nemění a jediný prvek, který v relačním soudu podléhá změně, je pravdivostní hodnota takového soudu. „...*všechny abstraktní předměty, relevantní pro logiku lze chápat jako funkce...funkce je neměnná, podobně jako teplota vzduchu. Co se mění je hodnota té funkce v závislosti na argumentech.*“⁵⁹

Samotný pojem vztahu, který je dle Fregeho logickou formou platnou apriori, je tedy abstrakt, myšlenková konstrukce, která v našem světě nemá reálnou existenci. Je známo, že Frege všechny pro matematiku a logiku důležité typy uložil do své „třetí říše“, platónského ideálního univerza, ovšem o tomto Materna mlčí. Jestliže je však takové univerzum ideální, nepodléhá změně a stejně tak žádný z jeho prvků, tudíž ani pojem relace.

⁵⁹ MATERNA, Pavel. Diskuse: Ontologie vztahů. *Studia Neoaristotelica: Časopis pro aristotelsky orientovanou křesťanskou filosofii*. 2005, roč. 2, č. 1, s. 134. ISSN 1214-8407

6) ZÁVĚR

Univerzum, ve kterém se Stanislav Sousedík a Pavel Materna pohybují, není jednotné. To bylo, jak doufám, na mnoha dílčích příkladech dokázáno. Ontologický status relací, který by měl být výchozím bodem pro jejich diskusi, je v pojetí obou filozofů diametrálně odlišný a syntéza názorů není díky těmto předpokladům možná. I bychom nebrali v potaz jejich další neshody, za nedorozumění může minimálně již to, že oba uvažují jiný druh logiky.

Aristotelská tradice umožňuje vypovídat o světě subjekt-predikátovou formou, jejíž vlastností je to, že vždy dokážeme za každých podmínek určit, co je subjektem. Velkou nevýhodou tohoto pojetí je ovšem jeho zaměření se na jednotliviny, o kterých sice dokáže do jisté míry spolehlivě tvořit soudy, ale tyto soudy jsou výroky o konkrétních případech a stavem konkrétních jednotlivin. Sousedíkovo pojetí realistického univerza, ve kterém je každý fakt specifickým a vždy ontologicky individuálním projevem nějakého jsoucna, má v logice hluboký dopad. Žádný soud a především ten relační nám neumožňuje vyčíst ze své struktury nic jiného než to, co sám implicitně obsahuje. Důsledkem toho je, že nezískáme žádné nové informace, než ty, které jsou ve výroku připsány subjektu. V případě relací prvnímu členu vztahu. Díky tomu, že nemůžeme uvažovat ani jinak apriorně platné výroky, jako je ten o identitě, musí být každý soud, který je vytvořen na základě takovéto logiky, empiricky zkoumán jakožto nový a jedinečný. Připisovat nějakou pravdivostní hodnotu na základě logické struktury výroku zde zkrátka není možné.

Univerzum, ve kterém se naším „styčným bodem“ pro udělení pravdivostní hodnoty stává pravditel, je pojímáno jako souhrn všech možných individuí a jejich projevů. Ovšem to, jestli je nějaký výrok pravdivý, nepodléhá projevům tomuto souhrnu, ale pouze a jen jednotlivině. Každá jednotlivina je přitom ontologicky přítomna uprostřed sítě relací, které existují reálně a už jen díky tomu, že tato jednotlivina má nějakou vlastnost způsobenou akcidenty. V soudu je pak tato jednotlivina vyjádřena jako subjekt. Je přitom úplně jedno, jestli předmět v predikátu má stejnou vlastnost jako subjekt. Soud je zkonstruován tak, že subjekt musí nutně vykazovat vlastnost, o které relace

vypovídá, kdežto zbytek soudu ne.

Každý specifický relační soud se tedy stává předmětem empirického výzkumu, ovšem je zkonstruován tak, že již obsahuje fundamentální ontologické předpoklady k tomu, aby vůbec mohl vzniknout.

Zcela jiná je situace u Pavla Materny a jeho pojetí světa relací. V návaznosti na formální logiku, která prožívá již přes sto let úspěšných aplikací ve všech vědních disciplínách je univerzum pojmáno jako matematizovatelný a v logické struktuře vyjádřitelný celek. Tato logika však nebere v potaz ontologii nebo metafyziku, protože už od dob svého stvořitele, Gottloba Fregeho, je vnímána jako ontologicky nezávislá. Její hlavní náplní je nabízet zobecnitelné a v rámci ekonomiky myšlení i úsporné a efektivní formy, kterými můžeme vypovídat o světě. Díky tomu operuje s mnoha pojmy, které nebyly v době konstituování klasické logiky k dispozici, jako jsou množiny, řady nebo třeba pojmy vyšších řádů. Její obrovskou výhodou je, že ze struktury soudů dokáže nalézat a odvozovat výroky, které mohou být brány za platné apriorně.

Maternovo pojmání propozic napovídá faktu, že nechce hovořit o ontologii reálných entit, ale o tom, jak o nich vypovídat v logice. Jeho pojetí nepřekračuje meze kladené mezi logiku a metafyziku. Právě proto jsou dle něj relace jen abstraktními pojmy, které reálně v našem univerzu neexistují. Jsou jen produktem logické struktury relačních výroků, které obsahují více než jeden subjekt. Hovoříme o třetí říši, kam Frege tato abstrakta umístil, neboť považoval za nutné oddělit tyto nečasové a ideální entity od časem pomíjejícího světa. Jestliže Materna, na rozdíl od Sousedíka, hovoří o relacích a jejich statusu, hovoří jen o statusu relací v logice. Zda vztahy v našem skutečném světě nějak jinak existují, není z logiky možné odvodit.

Diskuze mezi Sousedíkem a Maternou zůstala na mrtvém bodě. Spokojili se s výčtem několika parametrů, na kterých se shodnou a které je rozdělují, ale skutečná syntéza formální a aristotelské logiky neproběhla. Díky tomu, že každý z nich uvažuje v jiném měřítku už to, co znamená samotný pojem „vztah“, nemohou se jejich myšlenky plodně protnout. Kdyby jejich diskuse nevyvolala nic jiného, ukázala alespoň, jak silná je provázanost logiky a

metafyziky v aristotelské tradici a jak nesouměřitelné jsou podmínky, za kterých konstruují relační výroky oba logické proudy.

Osobně se domnívám, že největším přínosem diskuze myslitele aristotelsko-tomistického ražení a moderního logika je Sousedíkova teze, že formální logika nemá právo vytvářet dojem, že je spjatá s ontologií více, než skutečně je. To dle mého názoru však ani nedělá. Způsobil to spíše rozkvět mnoha nových ontologií v rámci dvacátého století, které vycházely z Fregeho odkazu tím, že vyvozovaly v jeho smyslu předpoklady.

S tím souvisí i Sousedíkův argument s rozsahem pojmu relace. Z logické struktury výroku ve formální logice nemůžeme vyčíst informace, které jinak získáváme empiricky. Formální logika ale nutně předpokládá, že máme přístup ke světu, ze kterého pomocí zkušenosti s tímto světem toto vše postupně odvodíme. Jak jinak bychom mohli vymezit, co znamená „*být větší*“, „*být čtenější*“ nebo „*být vzdálenější*“? Sotva z toho, že bychom o tom jenom bezděčně hovořili. Spíše tak, že jsme to viděli, zažili, pocítili a nakonec změřili.

7) POUŽITÁ LITERATURA

Primární zdroje

ARISTOTELÉS. Kategorie, 7.kapitola. Str. 43. 1.vydání. Praha: Nakladatelství Československé Akademie Věd. 1958. překlad A. Kříž. 56/I-9

ARISTOTELÉS. Metafyzika, Kniha pátá (delta). 3.vydání. Praha: Nakladatelství Rezek. 2008. ISBN 80-86027-27-9

GOTTLOB, Frege. Logická zkoumání, Základy aritmetiky. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2011. Knihovna novověké tradice a současnosti, Svazek 71. ISBN 978-80-7298-319-3.

Sekundární zdroje

BARNES, Jonathan. Aristotle. edice Past Masters. 1. vydání. New York: Oxford Press. 1982. ISBN 0-19-287582-5

BERKA, Karel. Aristotelés. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Orbis 1966. ISBN 11-010-66.

CMOREJ, Pavel. Úvod do logické syntaxe a sémantiky. 1.vyd. Praha: Nakladatelství Triton, 2002. ISBN 80-7254-294-X

MEIXNER, Uwe. , Axiomatic Formal Ontology. 1. vyd. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1997. ISBN 0-80-7923-4717-X.

PEROUTKA, David. Aristotelská nauka o potencích. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Filosofia, 2010. ISBN 978-80-7007-330-8.

PETRÁČKOVÁ, Věra, KRAUS, Jiří, a kol. Akademický slovník cizích slov. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Akademie věd ČR. 1998. ISBN 80-200-0607-9

SOUSEDÍK, Stanislav. Identitní teorie predikace. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2006. ISBN 80-7298-192-7.

Články v odborných časopisech

CMOREJ, Pavel. SOUSEDÍK, Stanislav. Dialog: O aristotelskom chápaní predikácie (I). ORGANON F. 2000, roč. 7, č. 1, s. 437-454. ISSN 1335-0668.

GENTNER, Dedre. Are scientific analogies metaphors?. In: MIAL, David S. Metaphor: Problem and Perspectives. 1. vyd. Brighton: Harvester, 1982, s. 106-132. ISBN 978-0710800336.

MATERNA, Pavel. Diskuse: Ontologie vztahů: (1) Poznámka k Sousedíkově kritice soudobé ontologie vztahů. Studia Neoaristotelica: Časopis pro aristotelsky orientovanou křesťanskou filosofii. 2005, roč. 2, č. 1, s. 126-128. ISSN 1214-8407

MATERNA, Pavel. Diskuse: Ontologie vztahů: (3) Závěrečné vyjádření. Studia Neoaristotelica: Časopis pro aristotelsky orientovanou křesťanskou filosofii. 2005, roč. 2, č. 1, s. 134-136. ISSN 1214-8407

SOUSEDÍK, Stanislav. Aristotelské pojetí individua v dnešní filosofické diskusi. ORGANON F. 2000, roč. 7, č. 1, s. 1-12. ISSN 1335-0668.

SOUSEDÍK, Stanislav. Diskuse: Ontologie vztahů: (2) Vyjádření k Maternově poznámce. Studia Neoaristotelica: Časopis pro aristotelsky orientovanou křesťanskou filosofii. 2005, roč. 2, č. 1, s. 129-133. ISSN 1214-8407

SOUSEDÍK, Stanislav. G. Frege a aristotelská ontologie vztahů. Studia

Neoaristotelica: Časopis pro aristotelsky orientovanou křesťanskou filosofii.
2004, roč. 1, č. 1, s. 70-77. ISSN 1214-8407

Elektronické zdroje

SNOWDON, Paul. Peter Frederick Strawson. The Stanford Encyclopedia of Philosophy [online]. 2009, 2009 [cit. 2014-06-07]. Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/strawson/#Ind>